

самооцінку і впевненість у собі; звернутися до психотерапевта або в групу підтримки для жертв; мислити тверезо і критично, захищати свої інтереси.

Список бібліографічних посилань

1. Змановская Е. В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения). М. : Академия, 2003. 288 с.
2. Джилліген Д. Запобігання насильству. Київ : Сфера, 2004. 166 с.

Отримано 28.02.2019

УДК [159.922.73.07-053.5:159.942.53:316.475:316.362](075.8)

Олена Львівна ЛУЦЕНКО,

*доцент кафедри прикладної психології факультету психології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат психологічних наук, доцент;*

Діана Вячеславівна ШТРИГОЛЬ,

*доцент кафедри психіатрії, наркології, неврології
та медичної психології медичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат медичних наук, доцент;*

Наталія Геннадіївна МІХАНОВСЬКА,

*професор кафедри психіатрії, наркології, неврології
та медичної психології медичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор медичних наук, старший науковий співробітник*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА АДРЕСУ ДІТЕЙ: ПРИРОДА ПОРУШЕНЬ І СТІЙКОСТІ

Окреслені основні соматичні та психологічні наслідки впливу домашнього насильства на адресу дітей. Вказані еволюційні та психосоціальні чинники різної вразливості дітей до психологічних порушень та формування стійкості до них.

Насильство над дітьми – це глобальний феномен, якому починає приділятися все більше уваги по всьому світові. Існують міжнародні організації, які відслідковують розповсюдженість насильства над дітьми у різних країнах та просувають ініціативи щодо повсюдної законодавчої заборони його [4]. Для ефективного попередження та протидії насильству над дітьми важливо розуміти природу психологічних порушень, які виникають у дітей, тобто, які саме діти є найбільш вразливими до серйозних розладів та навпаки, що може бути чинниками їх меншої вразливості, тобто певної стійкості дитини до негативних впливів.

Будь-який вид жорстокого поводження з дітьми веде до найрізноманітніших наслідків, але їх усіх об'єднує одне – шкода здоров'ю дитини чи небезпека для її життя. Негативними наслідками для здоров'я є: втрата чи погіршення функції будь-якого органу, розвиток захворювання, порушення фізичного або психосоціального функціонування. Фахівці ВООЗ у своїй доповіді розділили наслідки жорстокого поводження в дитинстві для здоров'я на 4 групи: фізичні наслідки; сексуальні проблеми і проблеми з репродуктивним здоров'ям; психологічні та поведінкові наслідки та інші тривалі наслідки для здоров'я [1].

С. Jenny (2011) [6] пояснює появу психічних, соматичних та поведінкових розладів у дітей механізмом порушення прихильності до батьків. А саме, присутність дітей при актах насильства між батьками або переживання насильства на власну адресу руйнує базове для розвитку дитини очікування саме від батьків захисту від болю, ушкоджень та загроз. Діти не здатні оцінити ризики таких ситуацій і захистити себе, що переповнює їх гнітючим страхом та приводить до розвитку різноманітних розладів.

Проте чому деякі діти показують менший рівень психосоціальної дисфункції внаслідок домашнього насильства, а деякі більший незалежно від його ступеню? З точки зору еволюційної теорії природний відбір привів до того, що є діти, які диференційовано вразливі до пережитого досвіду. Так, деякі діти дуже чутливі як до позитивних, так і до негативних умов раннього дитинства, показуючи найкращі і найгірші результати розвитку в залежності від рівня підтримки або стресу, який вони відчували. Водночас інші діти мало піддаються впливам раннього досвіду і розвиватимуться за типовим для виду способом в більшості різновидів умов зростання.

Корисною аналогією для пояснення цього протиріччя є порівняння відмінностей між даними типами дітей з відмінностями між кульбабами та орхідеями [2]. Кульбаби стійкі до впливу навколишнього середовища, ростуть і процвітають практично в будь-якому місці, на розчарування садівників. Кінцевий продукт кульбаби мало відрізняється від гостинності свого середовища. Орхідеї, з іншого боку, славляться своєю красою, але і своєю складною природою. Якщо вони зустрічають догляд та сприятливе середовище, вони процвітають, але як тільки вони потрапляють у несприятливі умови навколишнього середовища, то дуже швидко гинуть.

«Діти-орхідеї», як показали дослідження J. Belsky зі співавторами [2], – це діти, які народжуються з «важким темпераментом»: неспокійні, дратівливі, вразливі, з превалюванням негативних емоцій. Ці особливості мають нейробіологічну природу та полягають у підвищеній реакції активації нервової системи. Лонгітюдні дослідження показали, що батьківська поведінка (як материнська, так і нематеринська) впливала на

академічні та соціальні результати в середньому дитинстві, але цей зв'язок виявився більш вираженим для тих дітей, які оцінювалися як темпераментно важкі. Серед важких дітей негативне виховання було пов'язано з негативними наслідками, але позитивне виховання було пов'язане з позитивними наслідками. Діти зі стабільним темпераментом менше залежали від умов виховання, та у них менше розвивалися екстерналізовані (агресивність, погіршення уваги) або інтерналізовані (депресія, тривога) порушення в негативних умовах розвитку. W. T. Boyce та B. J. Ellis [3] оцінили, що більшість дітей (біля 85 %) є «жульбабами», а меншість (біля 15 %) є «корхідеями». Це пояснює суперечливі дані, що іноді дослідники не знаходять порушень психіки у дітей, які пережили або були свідками насильства.

Є і психосоціальні чинники, що сприяють стійкості дітей та підлітків проти порушень психіки в негативних умовах життя, наприклад, позитивний вплив та підтримка однолітків, дорослих або представників відповідних інституцій, які не є джерелами агресії на дитину – інших родичів, друзів, вчителів, сусідів; вплив інформаційних джерел – літератури, кіно тощо. Психологічні особливості підлітка, що можуть бути ресурсом його стійкості проти психічних та соматичних порушень, це:

- демонстрація фізичних, пізнавальних, емоційних, соціальних та моральних компетенцій;
- ведення здорового способу життя;
- підтримка турботливих відносин з сім'єю, іншими дорослими та однолітками;
- позитивне включення у життя власної спільноти;
- показ почуття впевненості у собі, надії та благополуччя;
- демонстрація витримки, коли виникають життєві стресори;
- демонстрація зростаючої відповідальності та самостійного прийняття рішень [5].

Такі сімейні проблеми, як фінансові труднощі, безробіття та зловживання наркотичними речовинами залишаються домінуючими факторами у жорстокому поводженні з дітьми в усій Східній Європі [7].

Якщо працівники правоохоронних органів будуть намагатися чинити позитивний соціальний вплив, організовувати дитині всебічну можливу підтримку, можна очікувати збільшення рівня стійкості тих дітей, які мимоволі опинилися у деструктивних сімейних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Круг Э. Г., Дальберг Л. Л., Мерси Д. А., Зви Э. Б., Лозано Р. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. М. : Весь Мир, 2003. 376 с.
2. Belsky J., Pluess M. Beyond diathesis stress: differential susceptibility to environmental influences. *Psychological Bulletin*. 2009. No. 135. Pp. 885–908.
3. Boyce W. T., Ellis B. J. Biological sensitivity to context: An evolutionary-developmental theory of the origins and functions of stress reactivity. *Development and Psychopathology*. 2005. No. 17. Pp. 271–301.

4. Global Progress // Global Initiative to End All Corporal Punishment to Children : сайт. URL: <https://endcorporalpunishment.org/global-progress/> (дата звернення: 11.02.2019).
5. Bright Futures : Guidelines for Health Supervision of Infants, Children, and Adolescents / eds: Hagan J. F., Shaw J. S., Duncan P. M. 3rd ed. Elk Grove Village, IL : American Academy of Pediatrics, 2008. 650 p.
6. Jenny C. Child Abuse and Neglect: Diagnosis, Treatment and Evidence – Expert Consult. Elsevier Health Sciences, 2010. 688 p.
7. Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms / Sebre S., Sprugevica I., Novotni A. et al. *Child Abuse & Neglect*. 2004. Vol. 28, Iss. 1. P. 113–127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.06.004>.

Отримано 18.02.2019

УДК 316.62(082)

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>;

Лариса Олександрівна РАДІОНОВА,

*заступник начальника ювенальної превенції
управління превентивної діяльності ГУНП в Харківській області*

ПРОБЛЕМА БУЛІНГУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто поняття «булінг», описані його ознаки та види. Розглянуто визначення понять «жертва булінгу» та «кривдник». Висвітлено види відповідальності за скоєння булінгу згідно чинного законодавства.

Булінг є новим поняття у суспільному житті, але само явище давно нам відоме. Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування [3]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII визначається: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Вчені визначають шкільний булінг як тривалий процес свідомого жорстокого ставлення з боку однієї дитини або групи дітей до іншої дитини або групи інших дітей.